

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ТЕМА “УМЕРЕНИЯТ” РАСИЗЪМ И КАЧЕСТВЕНАТА ЛИБЕРАЛНА ПРЕСА В СЛОВАШКИ КОНТЕКСТ. ОБРАЗЪТ НА РОМИТЕ ВЪВ В.СМЕ 2006-2008 г.” ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН “ДОКТОР”

Автор: Мариана Петкова Попова-Бечева

Рецензент: проф. дсн Таня Неделчева

Дисертационният труд се състои от увод, част първа (Теоретичен контекст), представя целите, задачите, описание на всекидневника “СМЕ”, основната хипотеза, методологията на изследването, политическото развитие и състоянието на ромския въпрос през изследвания период, основните работни понятия като умерен расизъм, изграждане на образ, стереотипи, манипулиране на четенето, част втора (Количествен анализ), която представя данните от количествия анализ, изводите и общенията, част трета (В. “СМЕ” и новинарските техники за залагане на скрити смисли в дискурса на модерния расизъм), в която се анализира функционирането на съответните журналистически инструменти на базата на десет текста на публикации от в. СМЕ, заключение, литература, публикациите във в. СМЕ, приложение 1 (Обобщение на основните характеристики на изграждане на образа на ромската общност във в. СМЕ), Приложение 2 (Оригинали на словашките текстове). Обемът на разработката е 207 страници, от които 20 библиография, която включва 150 заглавия (18 на кирилица и 132 на латиница). В текста има 10 фигури.

Дисертационният труд е плод на професионално проведено изследване и прецизен анализ. Основните достойства са :

1. Актуалност. Ромският проблем остава все още нерешен независимо от различните дейности, продиктувани от политиката на ЕС и на отделните правителства. Особено очевиден пример в това отношение е т.нар. Десетилетие на ромското включване, чиято неефективност е безпрецедентна на фона на екстрадирането на ромите от Франция през 2010 г. Това събитие и подобни на него са достатъчно емблематични за това, че намирането на ефективни решения на “ромските” проблеми е все още в сферата на пожеланията и перспективата остава неясна. Актуалността има още един важен аспект – в много отношения осъщественият анализ е релевантен на българските реалности.

Голяма част от описаните и разпластени феномени имат еднозначно покритие със ситуацията на ромите в България. Това се отнася не само до функциониращите стереотипи и публични образи на ромите в словашкото и българското общество, но и до медийното отразяване на “различното” ромско всекидневие.

2. Вътрешната смислова архитектура на труда е изградена стъпково като се изхожда от най-общите релевантни на темата проблеми и се движи към все по-големи конкретизации. Още в началото се третира проблемът за общите характеристики на консервативната и либерална преса, за да се стигне до дефиницията за либералната преса, при която “идеологическата линия на редакционната политика се базира върху доктрината на социалния либерализъм с характерните за него проетатизъм, акцентирание върху идеята за социална справедливост, общностен колективизъм и промалцинствена ангажираност (с. 13). Независимо от това се подчертава, че либералите ще заклеймят официалния расизъм, например, когато са в Южна Африка, но животът на чернокожите никога няма да ги докосне лично и ангажираността е повече инцидентна. Идеята за тази амбивалентност преминава през целия текст и служи като водеща стратегическа насока в смисловото изграждане на текста. В тази линия попада в. “СМЕ”, а аргументирането на това твърдение е подробен разказ за контекста, идеологическата ориентация на вестника и неговата реална практика.

3. Впечатление прави прецизната концептуална рамка, в която е “стегнато” изследването. Много детайлно и без излишно теоретизиране са формулирани целите, задачите, хипотезата, базисните понятия и т.н. Методологична основа на разработката са идеите на холандския социолингвист Тео ван Дайк и по-специално тезата му, че съществува структурно участие на пресата за поддържане и възпроизвеждане на умерения расизъм в обществото. Дори целта на дисертационния труд е “тестване валидността на изводите му върху конкретните реалности на словашкия медиен контекст, съответно доказване на участието в доминиращия етнически консенсус на “умерения расизъм” на словашкия представител на качествената либерална преса в. “СМЕ” (с. 18). Съсем логично следва основната хипотеза: в. “СМЕ” е специфичен модел на хибридность между две стратегии – декларирана толерантност към малцинствата и неясно прокарване на “умерен расизъм”. В това отношение много точно се констатира промяна в характера на съвременния расизъм и по-специално “умереността” на практиките му, които са съобразени в определена степен със законовите рамки на съвременните демократични общества, което означава, че съществува симбиоза на етническо доминиране и признаване на толерантността и равенството. Това е

фактически дефиницията на Ван Дайк за “модерен” или “умерен расизъм”, доколкото се изхожда от силната предпоставка, че последователният антирасизъм включва елиминирането на етническото доминиране.

4. Дисертационният труд се основава на определена емпирична информация, която е “събрана” чрез количествени и качествени методи. Един от основните е контент анализът на 603 текстови единици, в които са използвани ром/ка/и/ски/ска/ско, наброяващи 7947. Всеки текст се обработва през идентификационни (дата, заглавие и позиционирането му във вестника) и съдържателни променливи. Към последните спадат:

Типовете текстове, са новинарско-информационни (444 броя като от тях 289 се противопоставят на стереотипите за ромския етнос, а останалите 159 ги поддържат) и коментарно-аналитични или публицистични (159 броя като 82 са насочени към елиминиране на стереотипите, а 77 пряко или индиректно ги поддържат). По вектора “тематика” доминират текстовете със социална тематика – трудова заетост, жилище, здравеопазване, миграция и др., които са 201. Останалите са: политика, образование, престъпност, дискриминационни практики и престъпления, междуетнически отношения мнозинство-роми, култура, всекидневие на ромите. Според начина на представяне на темата – индивидуализирана или етнизирано колективизирана – текстовете са съответно 44 спрямо 559. Акценти са поставени върху медийните прототипи на представителите на ромското малцинство (проблемни, изостанали, живеещи само от социални помощи, неплащащи наеми и т.н.), начина на представяне на темата (коректност и професионалност) и др. Това означава, че се тръгва от една доста диференцирана картина, изградена на основата на много параметри, спрямо които се провежда контент анализът. Чрез семантичен и дискурсивен подход авторът достига до изводите, че в. “СМЕ” през изследвания период не се идентифицира с по-рано оформения му облик на “просветител” и като цяло почти липсват директни расистски назования чрез физически белег, сравнително ограничена е употребата на имащото пейоративни конотации “циганин” и минимална на черен/а/о. Но във вестника доминират прототипите на ролите “социално слаби граждани”, “втора категория хора”, “социална тежест”, което показва, че образът на ромите, “излъчван” от вестника, е в съответствие с регистрираните обществени нагласи.

5. Третата част “В. “СМЕ” и новинарските техники за залагане на скрити смисли в дискурса на модерния расизъм” е особено ценна част от дисертационната работа, защото именно тук се разкриват начините на пропагандиране на умерения расизъм. Ако

при количествия анализ се стига до извода, че в. “СМЕ” в редица публикации резонира с господстващите в обществото отрицателни стереотипи спрямо ромите, то тук се разкрива технологията за утвърждаване идеите на модерния расизъм. Анализирани са десет публикации, десет казуса като се посочват различни варианти на внушаване на допълнителни смисли – чрез създаване на “неутрална” описателност, чрез използване на кодови сигнали за обговаряне на ромската тема без директното ѝ споменаване, чрез устойчиви изрази, чрез едностранчиво представяне на информацията, чрез мнимо представяне на всички гледни точки за създаване на ефекта на общовалидна представителност, чрез кодиране на “преференциален смисъл”, чрез манипулиране на тематичната организация на текста, чрез неоправдано споменаване в текста на етноса, чрез злоупотреба със семантични двусмислия, чрез използване на готови новинарски матрици и др.

6. Поредно достойнство на труда е опитът за удържане на връзката с анализите на българските реалности като дори се изтъква, че именно релевантността на словашкия социален и медиен дискурс с българските ситуации мотивира избора на словашкия ежедневник като обект на анализ (с.18). Това обаче е много силен ангажимент, защото само няколко пъти изследваните проблеми се “прехвърлят” на българска почва: на с. 18 се дава препоръката по същата изследователска технология да бъде изследван българският в. “Дневник”, който е аналогичен на словашкия “СМЕ”; докторантът намира съответствие между словашката и българската действителност при неефективността на официалната политика – от една страна, са налице документи с отразени в тях добри намерения и действия на институциите, но, от друга, реалните успехи се минимални и като причина се изтъква “непреодоления негативизъм към ромите изобщо” (с. 52); следваща аналогия е при опозицията “ромите – безгласен източник на изборни гласове” и “ромите – граждани с активна политическа позиция” (с. 99) като в подкрепа на тезата за еднозначността на контекстите се изтъква близката до тази на Ван Дайк позиция на В. Табакова за новите форми на расизъм, отдалечени от пропагандирането на откритото насилие и сегрегация, присъщи на стария расизъм” (с. 56). С това аналогията с българската действителност се изчерпват, макар че анализирани ситуации дават много по-богата основа за сравнение с българската ситуация, свързана с т.нар. “ромски проблем”.

Независимо от посочените ценни качества на дисертационния труд могат да се изразят несъгласия с автора:

1. Използват се термини, които в българската лингвистична среда имат странно звучене и това налага тяхното по-подробно описание и обяснение. Например “качествена преса”, което налага да се мисли, че съществува и некачествена. Такава опозиция е реална, но когато започва да се мисли за нея, се губи критерият на това деление. Или опозицията бели-черни, която както в българските изследвания на етническата проблематика, така и в българското публично пространство не съществува, т.е. в България не е имало и няма противопоставката “бели-черни”, когато се тематизира ромския проблем. Направеният извод, че в. “СМЕ” изразява позицията не само на белите, но “предимно на белите” означава, че един от основните стереотипи в словашкото общество е негативизмът към небелите. Според мене това категорично твърдение е прекалено силно, доколкото за европейските общества опозицията е доминиращ етнос–малцинствен етнос, а не “бели-черни”. Изобщо проблематиката, свързана с отношението бели-небели (черни), е натоварена с други смисли. В дисертацията тези две отношения не са ясно отграничени и в това се проявява един от недостатъците на прилаганата от Ван Дайк методология.

2. Съществуват неясноти при определенията на т.нар. умерен расизъм. Основната му характеристика е етническо доминиране на народи от европейски произход над народи с друг произход (с. 57). Върху тази основа се формира расистска идеология, която “не може да не се базира на схващането, че белите са биологично превъзхождаща “раса” (с. 58). Няма да се спирам подробно на това кои народи са с европейски произход и кои не, а по-скоро ще изтъкна, че феномените, които се описват като умерен расизъм, могат да бъдат назовани и с други термини, например етнически дистанции. Вярно е, че и расизмът е дистанция, но тя се реализира чрез акценти върху расата, т.е. върху определен биологичен фактор. А това последното, както се вижда от цитираното, е **предположение** “че белите са биологично превъзхождаща “раса” или казано по друг начин една възможност се представя като действителност. Оставам с усещането, че се налага една концептуална рамка, формирана в друга социокултурна среда, към словашката реалност, която има специфики, което провокира съмнение в ефективността на изследователския инструментариум.

Дори Ван Дайк корегира отчасти теорията си за модерния расизъм: самата авторка твърди на с. 57 “В подкрепа на констатацията си Ван Дайк се позовава на постановката на Крис Мулард, че акцентът върху културата и културните разлики се е превърнал в модерния вариант на расово диференциране на ранните западни идеологии. Следователно расизмът се е трансформирал в етницизъм.” Вероятно това е по-

коректният термин за съвременните форми на междуетнически отношения, доколкото отразява предимно значимите в момента социални зависимости и е част от научната традиция. В противен случай трябва да приемем, че всяко културно доминиране е форма на расизъм, доколкото той имплицира опозицията бели – небели.

3. Отсъства задължителната Справка за приносите. Вярно е, че в дисертацията съществува параграф, озаглавен “Приносът на изследването”, но той или трябва да бъде преместен в края на Автореферата (ако е самооценка на автора), или да остане в Първа глава и да се разглежда като част от аргументацията на актуалността на проблема. Ако е самооценка, не е прецизен и достатъчен. Във втория случай нарушава структурата на текста и преповтаря казани неща.

4. Разработката би спечелила, ако ясно се формулира т.нар. основна докторска теза. В някакъв смисъл тя съществува имплицитно, но ясното ѝ експлициране ще организира по-силно текста като органично обвърже частите.

В отговор на изискването на законодателя за определяне характера на научните приноси в дисертацията убедено твърдя, че те са “обогатяване на съществуващите знания”. Вече бе отбелязано отсъствието в автореферата на Справка за приносите, поради което не мога да оценя представата на дисертанта за основните постижения. Авторефератът вярно отразява съдържанието на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: На основание на посочените ценни постижения и приносни моменти препоръчвам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят образователната и научна степен “доктор” по журналистика на Мариана Петкова Попова-Бечева.

Август 2011 г.

Подпис: